

**METAFORIK MA'NONING KONTEKSTUAL FAOLLASHUVI VA UNING
PRAGMATIK TALQINI**

Shomurodova Shaxlo Jaxonovna

Samarqand davlat chet tillar instituti f.f.n., professori

Annotatsiya

Ushbu maqolada metaforik ma'noning kontekst asosida yuzaga chiqishi va uning pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Metafora zamonaviy tilshunoslikda nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki inson tafakkuri va kommunikativ faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Tadqiqot davomida metaforik birliklarning turli diskurslarda qanday semantik va pragmatik funksiyalar bajarishi ko'rib chiqildi. Ayniqsa publitsistik hamda raqamli kommunikatsiyada metaforalarning ta'sirchanlik darajasi va auditoriyaga emotsional ta'siri misollar asosida yoritildi. Tahlillar metaforik ma'noning shakllanishida kontekst asosiy omillardan biri ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar

metafora, pragmatika, kontekst, metaforik ma'no, diskurs, semantika, lingvopragmatika, kommunikativ ta'sir

Til inson tafakkurining eng muhim ifoda vositalaridan biri hisoblanadi. Inson borliqni til orqali anglaydi, baholaydi va boshqalarga yetkazadi. Shu jihatdan metafora til tizimining oddiy badiiy elementi emas, balki murakkab tafakkur mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. So'nggi yillarda metafora masalasi kognitiv va pragmatik tilshunoslik doirasida faol tadqiq qilinmoqda. Ayniqsa metaforik ma'noning yuzaga kelishi, uning kontekst bilan bog'liqligi hamda kommunikativ vazifalari tilshunoslarning diqqat markazida turibdi.

An'anaviy tilshunoslikda metafora ko'proq obrazlilik vositasi sifatida izohlangan. Biroq zamonaviy yondashuvlar metaforaning inson tafakkuridagi konseptual tizim bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatmoqda. Inson ko'pincha murakkab va abstrakt tushunchalarni metaforik modellar orqali idrok qiladi. Shu sabab metafora kundalik nutqda, publitsistikada, siyosiy diskursda va ilmiy matnlarda ham faol qo'llaniladi.

Metaforik birliklarning ma'nosi doim ham bir xil qolmaydi. Ularning semantik faollashuvi nutq vaziyati va kontekstga bog'liq ravishda yuz beradi. Bir metafora turli kommunikativ holatlarda turlicha pragmatik ma'no kasb etishi mumkin. Ayniqsa zamonaviy internet kommunikatsiyasi metaforalarning qo'llanish doirasini yanada kengaytirdi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda metafora auditoriyaga kuchli ta'sir o'tkazish vositasiga aylangan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi metaforik ma'noning kontekstual faollashuvi va uning pragmatik talqinini tahlil qilishdan iborat.

Metafora tilning ko'p qatlamli hodisalaridan biri hisoblanadi. U faqat so'z ma'nosining ko'chishi emas, balki insonning voqelikni tushunish usuli sifatida ham namoyon bo'ladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Kognitiv tilshunoslik vakillari J. Lakoff va M. Johnson metaforani konseptual tafakkur mexanizmi sifatida izohlaydi. Ularning fikricha, inson tafakkuri ko'pincha metaforik modellar asosida shakllanadi.

Metaforik ma'no hosil bo'lishida kontekst muhim rol o'ynaydi. Kontekst metaforaning yashirin semantik qatlamlarini ochib beradi va unga pragmatik yo'nalish yuklaydi. Masalan, "vaqt uchmoqda" birikmasini olaylik. Ushbu metafora oddiy nutqda vaqtning tez o'tishini bildiradi. Biroq stress yoki shoshilinch vaziyat tasvirlangan matnda bu metafora inson ruhiy holati bilan bog'liq qo'shimcha emotsional ma'nolarni ham ifodalaydi.

Publitsistik diskurs metaforalarning eng faol qo'llaniladigan sohalaridan biridir. Gazeta va internet maqolalarida metafora o'quvchi e'tiborini tortish, voqeaga baho berish hamda auditoriyada emotsional munosabat shakllantirish vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, "axborot urushi" metaforasi bugungi media diskursida juda keng qo'llaniladi. Ushbu birlik oddiy axborot almashinuvi emas, balki qarama-qarshilik, bosim va mafkuraviy kurash kabi tushunchalarni ham anglatadi. Natijada metafora auditoriyada xavotir va keskinlik hissini yuzaga keltiradi.

Kontekst metaforaning pragmatik talqinini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Chunki metaforik birliklar matndan tashqarida to'liq ma'no bera olmaydi. Masalan, "iqtisodiyot falaj bo'ldi" jumlasidagi "falaj" so'zi tibbiy termin sifatida jismoniy harakatsizlikni bildiradi. Ammo iqtisodiy diskursda ushbu birlik tizimning ishlamay qolishi va chuqur inqiroz holatini kuchli emotsional ta'sir bilan ifodalaydi.

Zamonaviy internet kommunikatsiyasida metaforalarning pragmatik imkoniyatlari yanada kengaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda qisqa, ta'sirchan va emotsional birliklarga ehtiyoj yuqori bo'lgani sababli metaforalar juda faol ishlatilmoqda. "Raqamli virus", "medialar hujumi", "fikrlar portlashi" kabi metaforik konstruksiyalar auditoriya diqqatini tez jalb qiladi. Bunday metaforalar axborotni ixcham va ta'sirchan shaklda yetkazish imkonini beradi.

Metaforaning pragmatik vazifasi faqat ta'sirchanlik bilan cheklanmaydi. U baholash funksiyasini ham bajaradi. Muallif metafora orqali voqelikka ijobiy yoki salbiy munosabat bildiradi. Masalan, siyosiy diskursda "temir qo'l siyosati" metaforasi qat'iy boshqaruvni anglatadi. Ayrim kontekstlarda bu ijobiy baholansa, boshqa holatlarda avtoritar boshqaruv sifatida salbiy talqin qilinishi mumkin.

Metaforik birliklarning talqinida lingvomadaniy omillar ham muhim ahamiyatga ega. Har bir xalqning madaniy tajribasi metaforik modellar shakllanishiga ta'sir qiladi. Shu sabab bir tilda faol qo'llanadigan metafora boshqa tilda aynan shu pragmatik kuchga ega bo'lmasligi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi "ko'ngli tog'day ko'tarildi" metaforasi quvonch holatini ifodalasa, boshqa madaniyatda ushbu obraz tushunarsiz bo'lishi mumkin.

Akademik diskursda metaforalar murakkab ilmiy va nazariy tushunchalarni soddalashtirish hamda ularni keng auditoriya uchun tushunarli shaklda ifodalash vazifasini bajaradi. Ilmiy matnlarda abstrakt g'oyalarni izohlash jarayonida metaforik modellar muhim vosita sifatida qo'llaniladi, chunki ular noaniq yoki yuqori darajada konseptual bo'lgan fikrlarni konkret tasvirlar orqali idrok etishni osonlashtiradi. Masalan, "til tirik organizm",

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

“internet makoni”, “axborot oqimi” kabi metaforik birliklar ilmiy tafakkurda konseptual model sifatida ishlaydi va murakkab tizimlarning ichki tuzilishini obrazli tarzda yoritishga yordam beradi. Bunday metaforalar nafaqat tasviriylikni kuchaytiradi, balki ilmiy tushunchalarni tizimlashtirish va ularni o‘zaro bog‘liq holda anglash imkonini ham beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, metaforik ma‘noning faollashuvi bir qator omillarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida kommunikativ vaziyat, auditoriyaning bilim darajasi, muallifning maqsadi, emotsional ta‘sirga ehtiyoj va diskurs turi alohida ahamiyatga ega. Har bir omil metaforaning qanday talqin qilinishiga va uning pragmatik yukiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Pragmatik jihatdan qaraganda, metafora inson ongiga bevosita emas, balki yashirin va bilvosita ta‘sir ko‘rsatadigan kuchli kommunikativ vosita hisoblanadi. Shu sababli u reklama matnlarida, siyosiy nutqlarda hamda ommaviy axborot vositalari diskursida juda faol qo‘llaniladi. Bunday holatlarda metaforik birliklar auditoriyani ishontirish, muayyan g‘oya yoki pozitsiyani ongga singdirish hamda emotsional fon yaratish funksiyalarini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, metaforik ma‘no kontekst asosida faollashuvchi murakkab lingvistik hodisa hisoblanadi. Metaforaning pragmatik talqini kommunikativ vaziyat, muallif maqsadi va auditoriya qabuliga bog‘liq ravishda shakllanadi. Zamonaviy diskurslarda metaforik birliklarning vazifasi faqat obrazlilik yaratish bilan cheklanmay, ta‘sirchanlik va baholash funksiyalarini ham qamrab oladi.

Publitsistik va internet diskursida metaforalar auditoriyaga tez va kuchli ta‘sir o‘tkazuvchi kommunikativ vosita sifatida faol ishlatilmoqda. Shu sabab metaforik birliklarning pragmatik imkoniyatlarini o‘rganish bugungi tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Kelgusida raqamli kommunikatsiya va sun‘iy intellekt diskursida metaforalarning lingvokognitiv xususiyatlarini yanada chuqurroq tadqiq qilish muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave Macmillan.
2. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
3. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
4. Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. Cambridge University Press.
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By* (2nd ed.). University of Chicago Press.
6. Musolff, A. (2016). *Political Metaphor Analysis: Discourse and Scenarios*. Bloomsbury Academic.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

7. Ortony, A. (Ed.). (1993). *Metaphor and Thought* (2nd ed.). Cambridge University Press.
8. Praglejaz Group. (2007). MIP: A method for identifying metaphorically used words. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1–39.
9. Semino, E. (2008). *Metaphor in Discourse*. Cambridge University Press.
10. Steen, G. J. (2011). *The Contemporary Theory of Metaphor—Now New and Improved? Review of Cognitive Linguistics*.
11. Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. MIT Press.
12. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press.
13. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford University Press.

